

Lydia'da
Bir Kent Arkeolojisi

HYPAIPA

Hatice KALKAN

© Copyright 2021

Bu kitabın, basım, yayın ve satış hakları Akademisyen Kitabevi A.Ş.'ne aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kağıt ve/veya başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Tablo, şekil ve grafikler izin alınmadan, ticari amaçlı kullanılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır.

ISBN

978-625-7451-63-5

Kitap Adı

Lydia'da Bir Kent Arkeolojisi Hypaipa

Yazar

Hatice KALKAN

ORCID iD: 0000-0002-1678-196X

Yayın Koordinatörü

Yasin DİLMEN

Sayfa ve Kapak Tasarımı

Akademisyen Dizgi Ünitesi

Yayıncı Sertifika No

47518

Baskı ve Cilt

Vadi Matbaacılık

Bisac Code

SOC003000

DOI

10.37609/akya.500

GENEL DAĞITIM

Akademisyen Kitabevi A.Ş.

Halk Sokak 5 / A

Yenişehir / Ankara

Tel: 0312 431 16 33

siparis@akademisyen.com

www.akademisyen.com

ÖNSÖZ

Bereketli Küçük Menderes vadisinin Ephesos'tan sonra gelen en büyük merkeziydi Hypaipa. Tmolos'un eteğinde, bir zamanların iki büyük metropolü Ephesos ve Sardeis arasında uzanan stratejik bir dağ yolu üzerinde kurulmuş ve her nedense Anadolu'yu fetheden Akhaimenidler tarafından kutsal bir kent haline sokulmuştu. İranlılar, verimli ve fakat kuytu bir ovanın kenarında konuşlanmış böyle bir kenti hangi nedenle kült merkezi haline getirmişlerdi; bu tercihlerindeki ana neden neydi? Tam anlamıyla açık olmamakla birlikte, doğudaki iki komşu kent Koloe (Kiraz) ve Palaiapolis'te (Beydağ) ele geçen arkeolojik ve epigrafik bulgular Doğu Küçük Menderes havzasının Akhaimenidler'in gözünde belli bir önem taşıdığına ve burada soylu Pers ailelerine ait bazı topraklar bulunabileceğine işaret ediyor.

Çözülmeyi bekleyen gizemlerle dolu bir kent Hypaipa. Bugüne kadar bu karanlık geçmiş arkeolojik verilerle ve çevresiyle birlikte ele alarak aydınlatma yolunda hemen hiçbir kapsamlı ve kararlı araştırma gerçekleştirilmiş değil. Hatice Kalkan son yıllarda bu yolda ilk adımları atarak, arazide yaptığı 5 yıl süren çalışmalarından elde ettiği verilerle kenti yeniden değerlendiriyor; gizemli geçmişine yeni bir ışık tutmaya çalışıyor.

Hypaipa'nın anatomisini çıkarmak üzere girilmiş bu çalışmada topografyanın rolü, ulaşım sistemleri, yollar, köprüler ve yakın kültürel çevre gibi bugüne değin üzerinde hiç durulmamış biraz da zahmetli konular gündeme getirilmiştir. Zaten bu tür girişimlerde bulunulmaksızın antik bir kenti sağlıklı şekilde tanıyıp binlerce yıllık karanlık geçmişini değerlendirmek de pek mümkün değildir. Yaklaşım açısından, bu çalışmada elde edilmiş verilerin ileriki yıllarda bu tarihsel dokunun çok daha iyi tanınmasına katkıda bulunacağı inancı içindeyim. Niha yet bu doğrultuda atılacak yeni adımların antik kaynaklarda sıklıkla sözü edilen Anahita Tapınağı'na uzanan yola ışık tutmasını temenni ediyorum.

İstanbul Üniversitesi'ndeki öğrencilik yıllarımdan beri tanıdığım ve çalışmalarını yakından izlediğim Hatice Kalkan, gelecekte araştırmacılara yol göstereceğine inandığım bu yapıtı ile Batı Anadolu arkeolojisine önemli bir katkıda bulunmuştur.

Prof. Dr. Veli SEVİN

TEŞEKKÜR

2012 - 2017 yılları arasında gerçekleştirdiğimiz çalışmalarımız sırasında çok değerli dost meslektaş ve kurumların desteğini daima yanımızda hissettik. Ödemiş Müze Müdürlüğü çalışanları, Ödemiş Belediye Başkanı Bekir Keskin, köprü çizimlerimizin Mimarı Mehtap Aydın, Kültür ve Turizm Bakanlığı- Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü çalışanları ve araştırmaların ilk yılını destekleyen YYÜ Bilimsel Araştırma Projeleri Başkanlığı'na teşekkür borçluyuz.

Bunun yanında hem dostluk hem de meslektaşlık katkısından söz etmemiz gereken isimler içinde ilk yıl seramiklerimizin belgelenmesine katkı veren Dr. Aylin Koçak Yaldır, fotoğraf çekimlerinde tüm profesyonelliğini bizden esirgemeyen Selma Arslan, temsilcimiz Arkeolog Ayşen Gürsel, Arkeolog Barış Tekin, Müze Müdiresi Feride Kat'a, çalışmalarımız süresince zaman zaman bize katılan Günlüce Köyünün gönüllü "yol göstericileri" ne yürek dolusu teşekkürler...

Ekibimizin değişmeyen üyeleri çok değerli Hocalarım Prof. Dr. Veli Sevin ve Prof.Dr. Necla Aslan Sevin. Bilgiyi paylaşan, bilime katkıyı bir yaşam tarzı haline getirmiş olan bu yüce gönüllü iki insanı saygıyla selamlayarak teşekkür etmek isterim. Artık aramızda olmayan Doktora hocam, dostum Prof. Dr. Tomris Bakır'ı araştırmalarımız sırasında misafir etme şansına sahip olduk. Seramikler üzerine yaptığı değerlendirmeler bu çalışmaya önemli bir katkı sağladı. Ruhu şad olsun...

İÇİNDEKİLER

Önsöz.....	iii
I. GİRİŞ.....	1
Araştırmalar.....	1
Yerleşim Tarihçesi	2
Hypaipa ve Çevresi.....	4
II. LYDIALI ANAHİTA	9
Lydiâda İnanç ve Pers Tanrıçası	9
Anahita'nın Tapınağı?	13
Numismatik Verilerle Anahita-Artemis Anatıs	15
III. KENT PLANLAMASI VE BULGULAR	21
Konum ve Tanım.....	21
Köprüler	27
Kaya Mezarları.....	33
Tiyatro.....	37
Su Tesisleri.....	39
Su Bendi (Castellum Aquae).....	39
Sarnıç	42
Çeşme (?).....	44
Seramikler Ve Küçük Buluntular	45
Seramik İstatistikleri.....	56
Kentiçi Dağınık Mimari Parçalar ve Kalıntılar	60
IV. HYPAlPA YAKIN ÇEVRESİNDEKİ TÜMÜLÜSLER	
 VE KAYA MEZARLARI.....	65
Tümülüsler	66
Çataltepe Tümülüsü	66
Yusuftepe/Hüroğlu Tepesi Tümülüsü.....	68
Doyranlar Tümülüsü	70
Ahrandı 1 Tümülüsü	74
Ahrandı 2 Tümülüsü	75
Ahrandı Kaya Mezarı	77
V. ULAŞIM SİSTEMİ: KÖPRÜLER VE YOLLAR.....	81
Kuzey-Güney Yolları.....	82

Köprüler	84
Ortaköy (Rahmanlar 1) Köprüsü.....	84
Üzümlü (Rahmanlar 2) Köprüsü	85
Dereuzunyer (Rahmanlar 3) Köprüsü	86
Doğu-Batı Yolları	91
Ephesos-Hypaipa- Sardeis Güzergâhı (Ionia İhtilâli Yolu).....	92
VI. YAKIN ÇEVREDE HELLENİSTİK ÇAĞ YAPILARI.....	97
Kale.....	97
Kule	98
“Daş Yapı”	101
SONUÇ	103
KAYNAKÇA	106
RESİMLER LİSTESİ	109
DİZİN	111

KAYNAKÇA

Antik Kaynaklar

- APPIANOS, *Mithridatic Wars*, (Ed.L.Mendelssohn), Perseus Digital Library.
 CICERO, *Epistulae ad Quintum Fratrem*, (Ed.D.R.Shackleton-Bailey).
 JACOBY, F., 1986 .*Die Fragmente der Griechischen Historiker, II-A*, Leiden.
 PAUSANIAS, *Description of Greece*, Perseus Digital Library.
 PLINIUS, *Naturalis Historia /The Natural History* (Çev.J.Bostock-H.T.Riley), Perseus Digital Library.
 OVIDIUS, *Metamorphoses* (Ed. H.,Magnus), Perseus Digital Library.
 STEPHANUS BYZANTIUS, *Ethnicorum Quae Supersunt* (Ex.Rec.Avgusti Meinekii), Berolini,1849.
 STRABON, *Geographica*, (Çev.H.C. Hamilton-W.Falconer), Perseus Digital Library.
 TACITUS CORNELIUS, *Annales*, (Ed Charles Dennis Fisher), Perseus Digital Library.
 THUCYDIDES, *The Peloponnesian War*, Perseus Digital Library.

Modern Kaynaklar

- ASGARİ, N. 1977. "Die Halbfabrikate Kleinasiatischer Girlandensarkophage und Ihre Herkunft", *Archäologischer Anzeiger*, s.329-380.
 ATICI, M. -TEKOĞLU, R., 2010. "Die Nachhetitische Königs Stele von Karakuyu beim Karabell Pass. Zur Kulturellen Kontinuität vom Bronzezeitlichen Mira zum Eisenzeitlichen Ionia.", In Elmar Schwertheim: *Studien zum antiken Kleinasien VII. Asia Minor Studien* 66, Münster, s.1-33.
 AYDIN, B., 2008. "The Hellenistic Pottery and Small Finds of Kordon Tumulus at Kordon Köyü/ Salihli (Manisa) 2001", *Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Institutes*, Wien.
 BAUGHAN, E., 2010. "Lidya Gümü Gelenekleri- Lydian Burial Customs ", *Lydialılar ve Dünyaları, Lydians and Their World*, s.273-304, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
 BENGİSU, R.L., 1996. "Lydian Mount Karios", *Cybele,Attis & Related Cults, Essays in Memory of M.J.Vermaseren* (ed.N.Lane), s.1-36.
 BENGİSU, R.L., 2013. "Research in theTmolus and The Cult of Karios in Lydia: The Survey at Keldağ and Ovacık, Ağust 1995", *Anadolu/Anatolia*, 39, s. 165-197.
 BOTHA, L., 1988. "The Asiatic Campaign of Agesilaus-The Topography of the Route from Ephesus to Sardis", *Acta Classica* XXXI, 71-80.
 BURESCH, K., 1898. *Aus Lydien: epigraphisch-geographische Reise Früchte*, Leipzig.
 BUTLER, H.W., 1922. *Sardis I: The Excavations, Part I, 1910-1914*, Leyden.
 CHISHULL, E.D., 1993. *Türkiye Gezisi ve İngiltere'ye Dönüş* (Çev. Bahattin Orhon), İstanbul.
 CHRISTOF, E., 2008. "An ikonische grabmarker in Kleinasien: Phallossteine", *Epigraphica Anatolica* 41, s.147-173.
 COUSINERY, E.M., 1831. *Voyage dans le Macedoine contenant des reserches sur l'histoire, la geographie et les antiquites de ce pays*, Vol.I, Paris.
 CRAMER, J. A., 1971. *Geographical and Historical Description of Asia Minor*, Vol.1, Amsterdam.
 DEBORD,P., 1986. "La Survie des cultes Iraniens en Anatolia", in *Les Grabdes Figures Religieuses. Fonctionnement pratique et symbolique dans l'antiquite*, Colloque Besançon 25-26 Avril 1984, Paris, 85-91.
 FOSS, C., 1978. "Explorations in Mount Tmolus", *California Studies in Classical Antiquity* 11, s.21-60.
 FOSS, C., 1979. "Late Byzantine Fortifications in Lydia", *Jahrbuch der Österreichische Byzantinistik* 28, Wien, s.297-320.
 FRENCH, D., 1997. "Pre- and Early-Roman Roads of Asia Minor: A Hellenistic Station- Stone from Ephesus", *Arkeoloji Dergisi* V-5, s.189-196.

- FRENCH, D., 1998. "Pre- and Early-Roman Roads of Asia Minor: The Persian Royal Road", *İran* 36, s.15-43.
- GÜRLER, B., 2003. "Ödemiş Buluntusu Helenistik-Erken Roma dönemine ait Seramikler", *Arkeoloji ve Etnografya Dergisi* 3, s.87-96.
- GÜRSEL, A., 2016. "Ödemiş Müze Müdürlüğü Kiraz/Yağlar ve Arkacılar Tümülüsleri Kurtarma Kazısı", 24. *Müze Kurtarma Kazıları Sempozyumu ve 1. Uluslararası Müzecilik Çalıştayı*, 23-25 Mart 2015, Şanlıurfa, s.347-364.
- GÜRSEL, A., 2019. "İzmir, Ödemiş, Renkli Bir Lidya Mezar Anıtı: Hüroğlu Tepesi Tümülüsü", 27. *Müze Kurtarma Kazıları Sempozyumu*, 9-11 Nisan 2018, Antalya, s.39-55.
- HANFMANN, G.M.A., 1963. "Greece and Lydia: The Impact of the Hellenic Culture", In *Le rayonnement des civilisations grecques et romaines sur les cultures périphériques*, 491-499. VIIIe Congrès international d'archéologie classique: rapports et communications, Paris, E. de Boccard.
- HAWKINS, J. D., 1988. "Tarkasna King of Mira", *Anatolian Studies* 48, s. 1-31.
- KALKAN, H., YALDIR, A., 2014. "The Preliminary Archaeological Field Survey in Hypaipa", *Mediterranean Archaeology and Archaeometry* 14, s.65-74.
- KALKAN, H., 2014. "Ephesos-Hypaipa-Sardeis yolu üzerine yeni gözlemler ve Pers Kral Yolu", *International Journal of Human Science*, s.448-456, DOI: <http://dx.doi.org/10.14687/ijhs.v11i1.2835>.
- KALKAN, H., 2018. "Kaystros Ovasından Yeni Mezar Yapıları", *Humanitas* 6, s. 193-203.
- KALKAN H., 2020. "Lydia Keldag'ı Üzerine Yeni Bir Değerlendirme", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakülte Dergisi* 10, s. 205-216.
- KALKAN, H., DENİZ, Ö., 2021. "Yılan Figürü ve Sembolizm", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 10/3, (baskıda).
- KALKAN, H., "Kral Yolu" *TÜBİTAK Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*, Ankara (Baskıda).
- KARABACAK, E., 2019. "Tire Çeşmelerinde Devşirme Malzeme Kullanımının Düşündürdükleri", *Akdeniz Sanat Dergisi* 13. s.247-264.
- KARADAĞ, A.- KOÇMAN, A., 2007. "Coğrafi Çevre Bileşenlerinin Kentsel Gelişim Süreci üzerine etkileri: Ödemiş Örneği, Relation Between Urbanization Development and Natural Environment Process" 2007, *Ege Coğrafya Dergisi*, 16. İzmir, s. 3- 16.
- KARAGÖZ, Ş., 2011. "Küçük Asya Tipi Greko-Pers Bir Eser; Bünyan Sunağı", *Anadolu Araştırmaları* 18/2, s. 137-152.
- KEIL, J.- VON PREMIERSTEIN, A., 1915. *Bericht über eine dritte Reise in Lydien: Ausgeführt 1911 im Auftrage der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften*, Akademie der Wissenschaften; Philosophisch-Historische Klasse, Denkschriften 57, Vienna.
- KERSCHNER, M., 2005. "Die Ionier und ihr Verhältnis zu den Phrygern und Lydern. Beobachtungen zur archäologischen Evidenz.", *Neue Forschungen zu Ionien: Fahri Işık zum 60. Geburtstag gewidmet* (eds. E. Schwertheim, E. Winter), s. 113-146. *Asia Minor Studien*, 54, Bonn.
- KOCH, G., 2001. *Roma İmparatorluk Dönemi Lahitleri*, İstanbul.
- MARTIN, W., 1824. *Journal of a Tour in Asia Minor*, London.
- MERİÇ, R. – MERKELBACH, R. – Nollé, J. – ŞAHİN, S., 1981. "Inscriben von Ephesos VII,1", *Inscriben griechischer Städte aus Kleinasien*, Cilt 17/1.
- MERİÇ, R., 1988. "Antik dönemde Küçük Menderes Havzasının Tarihsel Coğrafyasına Genel Bir Bakış", *Ege Üniversitesi. Edebiyat Fakültesi Coğrafya Dergisi* 4, s. 202-213. İzmir.
- MERİÇ, R., 2009. *Das Hinterland von Ephesos Archaeologisch-Topografische Forschungen im Kaystros*, Wien.
- MITCHELL, S., 2007. "Iranians and the Presence of Persian in Religious Sanctuaries of Asia Minor," in E. Matthews (ed.), *Old and New Worlds in Greek Onomastics, Proceedings of the British Academy* 148, s.151-171.
- NOLLÉ, J., 2012. "Zum Kult der Anaïtis Artemis von Hypaipa und zu einigen Patriatraditionen der torrheischen Kaystertal-Stadt", *Jahrbuch für Numismatik und Geldgeschichte* 62, s. 127-195.

- POETTO, M., "L'iscrizione lidia di Tire: una revisione", (ed. R. Bombi) *Studi Linguistici in onore di Roberto Gusmani*, Vol.3, Edizioni dell'Orso, 1373-1381.
- POLAT, G., 2005. "War der persische Satrap Autophradates von Sardeis der ursprüngliche Grabherr des Mausoleums in Belevi?", *Epigraphica Anatolica* 38, s. 57-72.
- RATTE, C., 1994. "Not the Tomb of Gyges", *The Journal of Hellenic Studies* 114, s. 157-161.
- REINACH, S., 1885. "Chroniques d'Orient", *Revue Archéologique*, s.146-167.
- RICL, M. -MALAY, H., 2005. "ANYRVPOI YREPTIKOI in a New Inscription From Hypaipa", *Epigraphica Anatolica* 38, s. 45-52.
- RICL, M., 2002. "The Cult of the Iranian Goddess Anahita in Anatolia Before and After Alexander", *Zivka Antika* 52/1-2.
- RICL, M., 2003. "Society and Economy of Rural Sanctuaries in Roman Lydia and Phrygia", *Epigraphica Anatolica* 35, s. 77-101.
- RICL, M. 2020. *New Inscriptions from the Kaystros River (Küçük Menderes) Valley*, Beograd-Novi Sad.
- ROBERT, L., 1937. *Études Anatoliennes: Recherches sur les inscriptions grecques de l'Asie mineure*, Paris (tıpkı basım: Amsterdam 1970).
- ROBERT, L., 1976. "Monnaies grecques de l'époque impériale. I Types monétaires a Hypaipa", *Revue Numismatique* 18, s. 25-56.
- ROOSEVELT, C.H., 2008. "Lale Tepe: A Late Lydian Tumulus Near Sardis 1. Introduction, Excavation, and Finds" (ed.N.D.Cahill), *Love for Lydia*, s.1-23.
- ROOSEVELT, C.H., 2017. *Gyge'sten Büyük İskender'e Lydia Arkeolojisi* (Çev. H. Gültekin Çatak), Koç Üniversitesi Yayınları 115, İstanbul.
- ROTROFF, S.I., 1982. *Hellenistic Pottery Athenian and Imported Moldmade Bowls, Athenian Agora XXII*, The American School of Classical Studies at Athens, Princeton, New Jersey.
- ROTROFF, S.I., 2006. *Hellenistic Pottery: The Plain Wares. Athenian Agora XXXIII*. Princeton, New Jersey.
- RUSSIN, R.U., Hanfmann, 1983. G.M.A (Ed.). "IV. Lydian Graves and Cemeteries", *Sardis from Prehistoric to Roman Times. Results of the Archaeological Explorations of Sardis, 1958-75*, Cambridge, s.53-67.
- SCHWERTHEIM, E., 2010. "Studien zum antiken Kleinasien VII", *Asia Minor Studien* 66, Münster, s.1-33.
- SEKUNDA, N.V 1985. "Achaemenid Colonization in Lydia". *Revue des Etudes Anciennes*, 87/1-2, s.7-30.
- SEVİN, V., 1974. "Batı Anadolu'nun Az Bilinen Antik Bir Kenti Hypaipa Tarihi Üzerine Bir Araştırma", *Tarih Dergisi* 28/29, s. 41-53.
- SEVİN, V., 2007. *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I*, Ankara.
- SEVİN, V., ARSLAN-SEVİN, N., ÇETİN, S., 2013. *Neikaia: Unutulmuş Bir Antik Kent*, Ödemiş.
- TEXIER, C. F., 2002. *Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi* (çev.Ali Suat), Ankara.
- THOMSON, H.A., 1934. "Two Centuries of Hellenistic Pottery", *Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens* Vol. 3(4), The American Excavations in the Athenian Agora, Fifth Report, s.311-476.
- VARDAR, S., 2018. *Lidya'nın, Tmolos (Bozdağlar)Yaylalarında Jeomorfoloji, Paleocoğrafya ve Jeoarkeoloji Araştırmaları*, İstanbul.
- VOGEIKOFF-BROGAN, N.,2000. "Late Hellenistic Pottery in Athens:A New Deposit and Further Thoughts on the Association of Pottery and Societal Change", *Hesperia* 69, (3), The American School of Classical Studies at Athens. Princeton-New Jersey, s.293-333.
- WEBER G.,1892. "Hypaipa, Le Kaleh D'Aiasourat; Birghi& Oedemich", *Revue des Études Grecques* V, s.7-21.
- WYLE, G., 1992. "Agesilaus and the Battle of Sardis", *Klio* 74, 118-130.
- ZGUSTA, L., 1984. *Kleinasiatische Ortsnamen*, Heidelberg.